

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יט, תשכ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ה. שיגעון

כל אחד יש לו שיגעון שלו

(ש"ע [תר' י"ד ברקוביץ], "כתריאלים", עמ' קצ)

שפל אדם מצוין בשיגעון שלו

(ש"י עגנון, "בנעורינו ובזקנינו", סי"ב)

מילא, לכל אדם השיגעונות שלו

(יהושע בריוסף, "העומדים על הסף", עמ' 35)

כל אחד והשיגעונות שלו

(אהרן אמיר, "ולא תהיה למוות ממשלה", עמ' 200)

בכולנו ניצוץ של טירוף — מעיר רב חיים מיכלין בחיך... .

(א"ש שטיין, "אדרת אליהו", עמ' 282)

איסליכער מענש האט זיך זיין שגעון (2321); עי' י' דוידזון, אוצהמוה"ם

; 2486; א' טנדלאו, "שפריכווערטער..." 830; י' כהן "זה לעומת זה", 136.

ראובן מירקין

להשלמת הנמצא במילונים *

(המשך)

אדש, פיעל [ענין שפת אידיש] (תרצ"ה)

"אין אני יודע אם העברית תוכל לעכל את שפת

אידיש... אפשר שהעברית תוכל ליטול הימנה צורה,

כדרך שעשה מנדלי ברוב אמנות, כש"אידש" את העברית"

* במדור זה ננסה להגיע אל עדויותיהם הקדומות ביותר של

(לשאלת השפות בישראל — הרצאה של ח"ג ביאליק בקובנה, "דבר" מיום כ"א בתמוז תרצ"ה [במלאות שנה למות ביאליק]. בראש ההרצאה באה הערה זו: "בשנת 1931 נשא ח. נ. ביאליק שורה של הרצאות בליטא. מהן גם הרצאה בענין השפות בישראל שנשא בקובנה. ההרצאה שהיתה באידיש נרשמה בסטינוגרמה ע"י אחד השומעים ונדפסה בקצת קיצורים קלים ב"דער אידישער קעמפער (גל. 119) והיא ניתנת בזה בתרגום עברי". שם המתרגם אינו נזכר).

הפנט, פיעל, מפועל (תרס"ט)

"היתה הוללות עליזה. אנקור הנהיג את משחק 'המשכונות', זה המשחק המשכר, המהפנט, שנותן את האפשרות לנשק בפרהסיה, בלי צל של בושה משני הצדדים. אפילו אותן הבתולות, שנודמנו אתך רק זו הפעם הראשונה" (ג' שופמן, גופת-קרח (ציור), בתוך "רשפים", מאסף ספרותי ערוך ע"י דוד פרישמאן, חוב' כ"ג, עמ' 5).

מלים, צירופים, צורות, הוראות ושימושים, החסרים במילונים, או הבאים בהם בלא עדות מפורשת מן הספרות, או המובאים בשם מקורות מאוחרים. מי שבידו עדות קדומה יותר מן המובאת כאן, אנו מבקשים ממנו, שיעמידנו עליה. כל מקור שבכתב כשר לעדות, ובלבד שיהיו זמנה ומראה-מקומה של העדות מפורטים בה בדיוק גמור. מערכת "לשוננו לעם" תפרסם את התשובות, שיש בהן עניין ותועלת.

„נסורה נא אל בית הקהוה! נגרתִי אחריו כמהפנט“ (שם, עמ' 12).

נעשו עוד שני ניסיונות לתת צורה עברית לפועל זה, אלא שלא נתקבלו:

א. הפנטז (מעיצורי הפועל בלשונות האירופיות, כגון:

hypnotize, hypnotiser, hypnotisieren) : „אז היה הדבר הגדול. אז הפנטזו לבבות ההמון אחרי פרחי הלב. אז החל ההמון לשאוף, להשתוקק, להתאוה תאוה, לערוג, לחלום את חלומם הגדול של הפרחים“ (יצחק פרנהוף, מאגדות החיים, הוצ' „המצפה“ תרס"ח, עמ' 61).

ב. הפנו (מעיצורי השם „היפנוזה“): „כשאני מבאר לתלמידי את היפי ואת הקדושה שבספר הספרים, כשאני מקריא לפניהם על פה פרשות שלמות ומפארן בפרושים נאותים, ומתבלן באגדות דמיוניות — הנני מהפנט גם את עצמי וגם את תלמידי באפן שאין למעלה הימנו“ (מורה זקן, לשאלת הדת והאמונה בחנוך, „החנוך“, שנה שנייה, תרע"א—תרע"ב, עמ' 320).

חֶפְרוֹן, כְּשָׂרוֹן (תרל"ו)

וַיִּמָּה כִּי חוֹנֵנֶת לֵב רָגַשׁ יִפִּי, / כִּי חָלַק לָךְ אֵל כְּשָׂרוֹן
וַדַּעְתִּי / הֵן תּוֹרָה לָךְ תִּפְלָה, יִפִּי אֶךְ דּוֹפִי, / כְּשָׂרוֹן
חֶפְרוֹן, יִדַּעַת מְגַרְעַת (יל"ג, קוצו של יוד, בתוך „השחר“,
יוצא לאור על ידי פרץ בן משה סמאלענסקין, שנה שביעית,
וויען, עמ' 565).

במהדורות השונות של כל שירי יל"ג, כגון במהדורת

ס"ט פטרבורג תרמ"ד, נמצא נוסח מתוקן: "ומה כי חננת
 לב רגש ויפי, / כי חלק האל לך פשרון ודעת ? / הן תורה
 לך תפלה, יפי לך דפי, / כל פשרון לך חסרון, דעת
 מגרעת". בתקנו את משקל המלים "חסרון" ו"כשרון" עד
 פי המקרא (קהלת א, ט"ו; ב, כ"א), הוסיף יל"ג את
 הא הידיעה למלת "אל" ואת המלים "כל...לך" כדי
 לשמור על י"א ההברות שבכל שורה.

קֶהֱל קוֹרְאִים (תרס"ג)

"אחרי שנוכחתי, כי סוף סוף משתמשים בספרי גם
 בתור ספר-למוד לקטנים (מה שלא היתה כוונתי כלל
 וכלל), ראיתי לי לחובה להתחשב מעט גם עם 'קהל'
 הקוראים הוזה" (י"ח טביוב, על ה"פריצות", "השלח", כרך
 י"א עמ' 502).

קֶרֶקַע בַּתּוֹלָה [בהשאלה] (תרס"ג)

"החלק הספרותי האסתיטי... כמעט שחסר הוא
 לגמרי מן הספר. וזהו כמעט קרקע-בתולה, שדה לא עובד,
 שצריך לשעבד לו הרבה כח ויגיעה ורצון" (מ' עהרנפרייז,
 השקפה ספרותית, "השלח", כרך י"א עמ' 276).
 "סניף זה הוא, כפי שאמרתי, קרקע-בתולה, ואנו
 מחכים לכחות חדשים בעלי-יכולת, שיבראו לנו בקורת
 ספרותית הגונה, חדשה, צעירה" (שם, עמ' 280).

רָגַשׁ (תרל"ו)

"ומה כי חננת לב רגש ויפי, / כי חלק לך אל פשרון

וְדַעְתִּי (י"ג, קוצו של יוד, בתוך "השחר, יוצא לאור על ידי פרץ בן משה סמאלענסקי, שנה שביעית, ויען", עמ' 565).

אברהם אברונין מעיר: "הצירוף 'לב רגש' המחודש (על ידי גורדון?) הוא באין כל ספק יצירה קלמבורית מן הכתוב "ונתן לך לב רגו וכליון עינים" (דברים כ"ח, ס"ה)" (מחקרים בלשון ביאליק ויל"ג, תשי"ג, עמ' 283).

נ' רגֶשֶׁת (תרס"ג)

"נפש פיוטית, צעירה ורכה עדיק, אבל עשירה, רגֶשֶׁת ואצילית" (מ' אהרנפרייז, השקפה ספרותית, "השלח", כרך י"א, עמ' 468).

ת הוּמִי (תרס"ג)¹

"הוא מספר לנו מאורע פשוט, מאותם המעשים בכל יום... אבל כמה יופי יש כאן וכמה עומק וכמה עצבות תהומית!" (מ' אהרנפרייז, השקפה ספרותית, "השלח", כרך י"א, עמ' 275). "זהו איש הבורח מן הספרים, מן החדרים הצרים, מן העיר וגם מן האנשים — כדי להתרועע עם הטבע הגדול והודו וכדי לצרף את חייו הוא אל החיים הקסמיים התהומיים של ה"אין-סוף" (שם, עמ' 495).

1. ראה "לשוננו לעם", קונטרס קע"ה (טבת תשכ"ז), עמ'

תּוֹדָעָה (תר"ע)

"אם אחרי שתפנו את המוצג א אל המוצג ב נשתף את הראשון עוד אל המוצג ג תקבענה שתי השותפויות אב וג המתחרות זו בזו, כי בהופיע א בתּוֹדָעָה הוא שואף להזכיר גם ב וגם ג" (יצחק אפשתן, ההתרכזות המלולית בהוראת הלשונות הזרות, "החנוך", שנה ראשונה, עמ' 87).
 בהערה למלת "בתּוֹדָעָה" כותב יצחק אפשטיין: "תּוֹדָעָה, הנפש מנקודת הראות של הידיעה, של יכלתה לדעת ולהכיר את עצמה, את מעלליה ואת כל העובדות העוברות בגבולה; conscience, Bewusstsein; מן ידע כמו תודה, תורה, תוכחה, תולדה, תוצאה מן ידה, ירה, יכה, ילד, יצא".

תּוֹפְעָה (תר"ע)

"מנקודת הראות הפסיכולוגית יש כאן תופעה מעניינת הראויה להחקר" (שם, עמ' 93).
 בהערה למלת "תופעה" מעיר יצחק אפשטיין: "תּוֹפְעָה, כל עובדה, כל שנוי או חדוש שההרגשה חלה עליהם, phénomène, Erscheinung, מן יפע כמו תופעה מן יעף. צריך להבחין בין תופעה להופעה: השם הראשון מביע מציאות עובדא גמורה וקיימת, בעת שהשני מסמן התהוות חדושה והתנגשות עובדה בתּוֹדָעָה — "apparition, Erscheinen".